

Farklı Açılardan Kentleşme Olgusunun İncelenmesi

Efe KİTAPCI

Hisar Okulları 10. Sınıf Öğrencisi

Giriş

Kentler, ilk oluşumundan bugüne geçirdiği tarihsel sürece paralel olarak birtakım fiziksel, kültürel hatta ekonomik yapılanmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Kentlerin zamanla eskimiş, ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmesi sebebiyle özellikle Sanayi Devrimi sonrasında kentsel dönüşüm kavramı daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Nüfus artışı ile belli noktalarda yoğunlaşan insan toplumlarının gelişip, farklılaşması, çeşitlenmesi, sanat ve eğitimle değişmesi, kimlik, kavram ve kurallarının oluşumu kenti tanımlar. Kent, bu davranışları kentliye ve çevresine sunan yaşam alanıdır. Toplumların kültürel, siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşamlarında, ilişki biçim ve türlerinde köklü değişimler yaratır. Bu özellikleriyle kentleşme, gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesidir.

Görsel 1. Guangzhou, Çin (<http://www.wikiwand.com/id/Urbanisasi>)

Kentleşme Nedir ?

Kentleşme olgusunun başlangıcı, insanlığın “avcılık ve çobanlık” evresinden “yerleşik hayata” geçiş dönemine kadar uzanmaktadır. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerle yol açan bir nüfus birikim sürecidir.

Kentleşme, her çağda ve uygarlık içinde söz konusu olmuştur. Öyle ki, tarih boyunca her çağın ve uygarlığın kendine özgü kentleri olduğunu görebiliyoruz. Bu bağlamda da kentlerin ortaya çıkışı uygarlıkların doğuşu ile özdeşleşmektedir. Nitekim uygarlık, organize edilmiş bir toplumsal yaşam olarak tanımlandığında, bu yaşam biçimini yoğun olarak kentlerde görmek olasıdır.

Kentleşme, kentsel yaşam biçimlerinin gelişimi olarak tarif edilmektedir. Başka bir deyişle, dar bir alana yerleşen büyük nüfus birikimi, yeni fiziksel ve sosyal oluşum, karmaşık ilişkiler ağı, iş dallarının farklılaşması ve kendine özgü bir kültürel sistemin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme, kente göç eden bireyin ya da kentte ikamet eden nüfusun değişim sürecini oluşturur ve sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile ele alınır. Kentleşme sosyal bakımdan, kente özgü tavır ve davranış biçimlerinin benimsenmesi ile gerçekleşirken kırsal alanlarda yaşayanlar daha farklı ekonomik ve sosyo-kültürel yaşam biçimine sahiptir. Kentsel yaşam biçimleri ikiye ayrılır: Fiziksel kentleşme, işlevsel kentleşme. Fiziksel kentleşme; şehirlerin büyümesiyle ilgilidir. İşlevsel kentleşme; insanların değişen davranışlarını kapsar. Kentleşme olgusu nüfusun yer değiştirmesinin ötesinde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal büyük çaplı dönüşümleri de gerektirir.

Kentleşmenin Tarihi

Kentlerin dünyadaki oluşumu ve gelişimi çok eskilere dayanmaktadır. Bu nedenden dolayı yeryüzünde ilk yerleşimler ve buna bağlı kent oluşumları Akdeniz Havzası ve daha güneydeki stepler ve çöller kuşağında ortaya çıkmıştır. Bu alanlar insanların yaşamaları ve ziraat yapmalarına daha uygundu. Tarım için geniş arazilerin varlığı nedeniyle insanlar bu devrede daha dağınık ve seyrek yerleşimleri tercih etmişlerdir. Zaman içerisinde bu durumu değiştiren birtakım önemli gelişmeler meydana gelmiştir. İklimin kuraklaşması ve buzulların çekilmeye başlaması ile Büyük Sahra, Arabistan çölleri, Orta Asya başta olmak üzere kurak bölgelerde iklim daha da kurak bir hâl aldı. Bu durum, dağınık ve seyrek yaşayan insanları su kaynaklarına yakın vadi tabanlarında toplanmaya zorlamıştır. Böylece ilk defa nüfus topluluklarının da bir arada kolektif bir organizasyon içerisine girmesini sağlamıştır. Bu kolektif organizasyonun sonucunda zamanla işbölümü gelişmiş, tarımsal faaliyetler artmış, siyasi, idari, askeri yapılanma oluşmaya başlamıştır. Bu organizasyonların etkisiyle tarihsel süreçte ilk büyük medeniyetler oluşmuş ve ilk kentler boy göstermeye başlamışlardır (GÖNEY, 1977, s. 16-17).

Buradan hareketle ilk kentlerin oluşumu da insanların coğrafi olarak yaşamaya daha elverişli bulunduğu üç odak üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu mekânsal odaklar Mezopotamya, Nil Vadisi ve İndus nehrinin meydana getirdiği ovalardır.

Kentleşmenin Nedenleri

Kentlerde yaşanan gelişmeler kırsal alanların cazibesini yitirmesine sebep olmaktadır. Durum böyle olunca kırsal alanlardan kentlere doğru göçler yaşanmaktadır. Bu göçün nedenlerinin temelinde kentin sunduğu fırsatlar yatmaktadır. Bu fırsatlar; daha iyi bir iş bulabilme, daha iyi bir eğitim alabilme ve beraberinde daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaktır. Tabii kırsal alanlara karşı kentler bu fırsatları sunarken, kırsal alanlarda yaşamın getirmiş olduğu bazı yaşamsal sorunlardan da bahsetmek mümkün olabilecektir.

Kentleşme nedenlerine baktığımızda;

- Ekonomik nedenler,
- Teknolojik nedenler,
- Siyasal nedenler,
- Sosyo-psikolojik nedenler olarak sınıflandırabiliriz

Kentleşme Türleri

Farklı kentleşme türleri arasında belirli değişiklikler vardır.

- **Fiziksel Kentleşme:** Mimari ve mekansal- alansal kentsel yayılma ve genişlemeyi ifade eder.
- **Fonksiyonel – İşlevsel Kentleşme:** Şehir ve kırsal alanın birbirinin içine geçmesini, birbirinin devamını gibi görünmesini ifade eder. Bununla birlikte şehrin üretimi artmış yeni iletişim bilgi ağları gelişmiştir.
- **Sosyal Kentleşme:** Kent halkının değer yargıları ve yönergelerinin kırsalda da benimsenmesi ve aynı zamanda tüketim alışkanlarının da kırsalda yaşayan insanlar üzerinde genel olarak yer bulmasını ifade eder.
- **Demografik Kentleşme:** Bir alanda şehirde ya da ülkede yaşayan nüfusun artmakta olan oranı buna işaret eder. Kentleşme oranı demografik duruma ve sürece göre değerlendirilir. Kentlerde herşey resmi açıdan o ülkenin kendi yasal düzenine göre yönlendirilir.

Kentleşmenin Etkileri

Ekonomiye yön verenlerin işgücünü karşılama isteği doğrultusunda hızlı kentleşmeye planlar yapılmadan izin vermeleri kentlerde onarılması güç yaralara sebebiyet verebilmektedir.

Çevresel Bozulmalar ve Afetler: Kentleşmeyle beraber doğal çevreye insan müdahalesi artmaya başlar. Kentte yaşayan insanların çöplerinin muhafazası dolayısıyla çevre kirlenmektedir. Ayrıca ihtiyaç fazlası konut üretme eğilimi nedeniyle, yeşil alanlar, orman alanları, su havzaları ve kentlerin diğer yaşam kaynakları kontrolsüzce yapılaşmaya açılmaktadır. Kentlerdeki ısınma ve trafik kaynaklı hava

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:14

kirliliği de iklim değişikliğine yol açmaktadır. Yoğun yapılaşma baskıları, toprağı aşırı ve hatalı kullanımı, yasalara uymama ve rant hırsı, afet risklerini artırmaktadır.

Trafik yoğunluğu: Kentte yaşayan insan sayısının artmasından kaynaklı kent içi ulaşım sürelerinde artış görülmektedir. Artan araç sayısına cevap veremeyen yollara yenileri eklenerek bu yoğunluk azaltılmaya çalışılmaktadır.

Çarpık yapılaşma ve altyapı sorunları: En sık görülen hızlı kentleşme sorunlarından biri de çarpık kentleşmedir. Ayrıca artan nüfus ve konutlaşmayla birlikte altyapı yetersizliği de ortaya çıkmaktadır.

Kentleşmenin etkilerini maddeler halinde sayacak olursak;

- Aşırı nüfus ve yapı yoğunluğu,
- Tarihi dokuda bozulma,
- Mekânsal farklılaşma/ayrışma,
- Ekonomik sorunlar: yoksulluk, yoksunluk,
- Temel hizmetlere erişim sorunu,
- Kimlik sorunu kentleşmenin etkileri arasında yer almaktadır.

Türkiye’de Kentleşme Politikası

Geleneksel Osmanlı sisteminde, Tanzimat dönemine kadar kentsel hizmetler, kadılar, mimar ağaları, vakıflar ve esnaf kuruluşları gibi değişik kurumlar tarafından yürütülmekteydi. Hizmetleri tek elden yürütmeye yönelik kurumsal bir yaklaşım bulunmuyordu. Bu nedenle merkezîyetçi bir yapıdan söz etmek mümkün değildi. Kentlerin imar edilmesi, gerek İmparatorluğun geç döneminde, gerekse de erken Cumhuriyet döneminde modernleşmenin bir gereği olarak görülmüş ve bu konuda geniş kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir.

Türkiye’de kentleşme hareketlerinin tarihi incelenirken Batılı ülkelerdeki kentleşme hareketlerinden birtakım farklılıklar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de kentleşme, iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan birincisi kentleşmeyi, nüfusun belli bir yoğunluk ve büyüklüğün üstündeki yerlerde toplanması olarak ele alan tanımdır.

Kentleşme ile ilgili olarak yapılan ikinci tanım ise kentleşmenin kent kültürüne ait değerlerin, davranışların ve tutumların benimsenmesi şeklinde olanıdır (TEKELİ, 2011, s. 27).

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra kurulan Cumhuriyetle beraber kentleşmede, dönemlere bağlı olarak birtakım değişimler görülmektedir. Genel olarak 1927- 1950 arasında kentleşme hareketleri Türkiye’de çok yavaş cereyan etmiştir (AVCI S. , 1993, s. 252). Bu durum kentleşme hareketlerine bağlı olarak kentlerde ortaya çıkabilecek sorunların bu zaman aralığında pek görülmemesine sebep olmuştur. Bu dönemi genel olarak devletin kentsel alanı çeşitli planlarla kontrol altında tuttuğu bir dönem olarak adlandırabiliriz. Fakat özellikle 1950’lerden itibaren geçim tipi tarımın yerini modern tarıma bırakması ve tarımda işgücü fazlalığının oluşması (KURTULUŞ, 2005, s. 84) sonucunda kentsel alanlarda yığılmalar meydana gelmiştir. Böylece gelen bu nüfus kentsel alanda birtakım sorunlara sebep olmuş sosyal, kültürel birtakım farklılıkların doğmasını beraberinde getirmiştir.

Kentsel Dönüşüm Uygulama Örneği - FİKİRTEPE

Kelime anlamı olarak Türkçede birçok karşılığı barındıran kentsel dönüşüm kavramı, birçok değişik anlamı içinde barındırmaktadır. Dönüşüm sözcüğünün sözlük anlamı, olduğundan başka bir biçime girme, başka bir biçim alma olarak tanımlanmaktadır. Kentsel dönüşümün sözlük anlamı ise “Kent in imar plânlarına uymayan, ruhsatsız binaların yıkılıp, planlara uygun olarak toplu yerleşim alanlarının oluşturulması” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu). Fakat uygulanış amacı ve yönelinen stratejik amaçlara göre kentsel yenileme, yenileştirme, yeniden canlandırma, soylulaştırma, yeniden geliştirme gibi kentsel dönüşüme yakın sözcükler de literatürde çokça geçmektedir.

Fikirtepe proje alanı, kentsel mekânı kullanım açısından oldukça elverişli bir mekânsal konuma sahiptir. Son dönemde iki önemli ulaşım güzergahının çevresinde olmasının yanında metrobüs hattının da Fikirtepe proje alanının içinden geçmesi ve bir durağının olması, ayrıca Fikirtepe'nin Kartal-Kadıköy metro hattında iki istasyonunun olması projenin önemini artırmaktadır. Fikirtepe, 1950 sonrası oluşan İstanbul’un ilk gecekondu alanlarından. Zamanla oluşturulan bu gecekondu ihtiyaçlara cevap

veremez hale gelmiş, fiziksel olarak yıpranmıştır. Bu nedenle 2005 yılında ilk defa gündeme gelen ve 2014 yılında uygulamaya geçmiş, süreç içerisinde birçok kere yasal değişikliğe uğramış bir kentsel dönüşüm projesinin temelleri atılmıştır. Proje İstanbul'da uygulanacak diğer kentsel dönüşüm projelerine ilham olması için pilot proje olarak seçilmiştir. Bu rolü projeye medyatik bir rol de biçmiştir. Keza proje, özellikle 2010 yılından sonra yazılı ve görsel basında oldukça tartışılır hale gelmiş, birçok kere haber konusu olmuştur.

Görsel 2. Fikirtepe Yerleşkesinin mekansal konumu

Başladığı yıldan bugüne birçok tartışmalara sebebiyet veren Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi özellikle zamanlarda yarattığı dönüşümle etkisini toplumsal ve mekânsal olarak daha da arttırmıştır. Fikirtepe, Türkiye'nin 1950 sonrası oluşmuş ilk gecekondü alanlarından. Özellikle Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde mesire alanı olarak değerlendirilen Fikirtepe, günümüzdeki yerleşim özelliklerini kazanması 1950 sonrasında olmuş, 1971'de Fikirtepe, Devrim (Dumlupınar) ve Eğitim mahallesi olarak üçe ayrılmıştır.

2005 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Fikirtepe, Dumlupınar, Eğitim ve Merdivenköy mahallerinin bir kısmını özel proje alanı olarak plânlamaya dahil etmesiyle Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi serüveni de başlamıştır. Proje alanına dair ilk belirlemeler, projenin toplumsal alanda birtakım huzursuzlukların doğmasına neden olmuştur. Özellikle yaklaşık olarak sekiz yıl gibi uzun bir zaman dilimi geçmesine karşılık projenin bir türlü bitirilememesi sebebiyle proje alanında yaşayanların projeye dair güvenleri oldukça azalmış, çeşitli dönemlerde tepkisel eylem ve yürüyüşlerle belirsizliklere ve sıkıntılara karşı çıkmıştır. Çalışma sahasında projeden halkın beklenti ve düşüncelerini öğrenmek için anket ve mülakat çalışması uygulanmıştır. Bu çalışmalarda dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan en önemlisi proje alanında kiracı konumunda olanların projeden en olumsuz etkilenen nüfus grubu içinde bulunmasıdır. Birçok kiracı 2014 yılı itibarıyla Fikirtepe'yi terk etmiştir. Fikirtepe mevcut yıkılan sahaların da etkisiyle, evlerini boşaltan mülk sahiplerinin de bu duruma eklenmesiyle adeta hayalet kent görünümü kazanmıştır.

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:14

Projeye dair diğer bir bulgu özellikle Fikirtepe özelinde oldukça tartışılan güvenlik probleminin ortaya çıkması meselesidir. Fikirtepe sahip olduğu heterojen kimliği sebebiyle geçmişten bugüne birçok farklı kültürden insana ev sahipliği yapmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen bulguların çarpıcı bir tarafı da Fikirtepelilerin çoğunun proje sonrası Fikirtepe'de yaşayamayacaklarını dile getirmeleridir. Bu durum, projenin kendiliğinden bir soylulaştırma dalgasına ne kadar açık bir pozisyonda durduğunun en açık örnekleri arasındadır. Bu amaçla şu an itibarıyla ağırlık kazanan Fikirtepe'den başka yerlere göç dalgası çalışma kapsamında tespit edilmiştir.

Baktığımızda hem Fikirtepe hem de Türkiye'nin birçok gecekondu alanı aynı zamanda bir dönemin tanıklığını yapmaktadırlar. Kente her bir müdahalenin aynı zamanda toplumsal ilişkilere bir müdahale olduğu düşünülürse bugünkü kentsel dönüşüm çalışmalarının daha toplumsal bir duruş sergilenerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle dönüşüm projeleri sonrası ortaya çıkan mekânsal ayrışmaları önlemek ve yerinde dönüşüm çalışmalarını benimsemek gerekmektedir. Aksi taktirde mevcut mekânı sosyal, kültürel hatta iktisadi boyutlarıyla dönüştürmeyi çağrıştıran kentsel dönüşüm kavramının içi boşaltılarak, dönüşüm projeleri aracılığıyla kentte yeni yoksulluk alanlarının doğmasına sebebiyet verildiği ve verileceği çok açıktır.

Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi özelinde ortaya çıkan Fındıklı, Bulgurlu, Kayışdağı, Ünalın, Zümrütevler gibi birçok mahalle bu yeni yoksulluk alanlarına örnek olarak gösterilebilir. Üretilen konutlar toplumdaki alt gelir nüfusuna yönelik olmalıdır. Böylece hem proje öncesi proje alanında yaşayan nüfus grupları korunurken hem de dönüşüm projelerine gerekçe olarak sunulan deprem riski söylemi daha doğru bir temele oturacaktır.

Son olarak Türkiye'de uygulanan kentsel dönüşüm çalışmalarına bütüncül bir çözüm önerisi getirmek ve uygulamak oldukça güçtür. Bu güçlüğün nedeni her coğrafi bölgenin, o bölgede yaşayan toplulukların farklı özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat toplumsal açıdan kentsel dönüşüm çalışmalarının tahribatlarını gidermek ise bu aşamada maalesef mümkün görünmemektedir. Sistem içinde aranan her çözüm, bir başka çözümlüğün kapısını açacaktır.

Bu dönüşüm projelerinin bir diğer kaybedeni ise elbette ki İstanbul kentinin kendisidir. Kentleri dönüştürürken tarihsel olanı dışlayan, kârı öne çıkaran bir anlayış benimsendiğinde İstanbul gibi tarihi silüete sahip kentler hızla bu tarihsel mirasını kaybetmekle karşı karşıya kalmaktadır. Buradaki çözüm, kentin tarihine, kültürel birikimine en önemlisi insan onuruna yakışır bir kent kurma becerisini gösterebilmektir.

Kaynakça

- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56792>
- <http://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/kentlesme-konut-sorunu-barinma-hakki-v-e-demokrasi>
- https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FIRAT_AKADEMI/KENTLE%C5%9EME,%20SANAY%C4%B0LE%C5%9EME%20VE%20KALKINMA%20ETK%C4%B0LE%C5%9E%C4%B0M%C4%B0.pdf
- http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/kentpolihukuk.pdf
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/119564/mod_resource/content/1/Kuram%207-d%C3%B6n%C3%BCr%C5%9Ft%C3%BCr%C3%BCld%C3%BC.pdf
- <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/605437>
- <http://dSPACE.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/10831>